

ODOTETTAVISSA UHKAAVA TULEVAISUUS

KONEPELON TALOUDELLISET, YHTEISKUNNALLISET JA USKONNOLLISET ULOTTUVUUDET

Kati Mikkola

1800-luvun puolivälistä alkaen yhteiskuntaan laaja-alaisesti vaikuttanut modernisaatio muokkasi monin tavoin suomalaisten arkea. Uudet koneet ja kulkuvälineet muuttivat työtapoja, liikkumista ja ajankäyttöä. Tarkastelen artikkelissa uusien teknisten innovaatioiden vastustamisen syitä ja keinoja. Lähteinä käytän ns. *Uudet elämänmuodot* -aineistoa, joka sisältää kansan muistitietoa 1800-luvun viimeisiltä ja 1900-luvun ensimmäisiltä vuosikymmeniltä, sekä kansanperinteenkerääjien omaelämäkerrallisia tekstejä. Aineistot kuuluvat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston ja kirjallisuusarkiston sekä Suomen murteiden sana-arkiston kokoelmiin. Aineistojen perusteella teknisten innovaatioiden vastustamisessa vedottiin ennen kaikkea taloudellisiin, ideologisiin ja uskonnollisiin syihin. Aktiivista vastarintaa uusia koneita kohtaan ilmaistiin useimmiten uhkailemalla koneen rikkomisella tai pilkkamalla julkisesti uutuuksien käyttäjiä. Passiivisempia tapoja olivat uusien koneiden ja kulkuvälineiden välttäminen, paheksunta ja nauru. Osalle innovaatiot merkitsivät sivilisaation kukoistusta, osalle taas pelottavaa lopun aikaa. Saamansa symboliarvon vuoksi uuden koneen käyttöönotosta tuli moraalinen kysymys – valinta hyvän ja pahan, oikean ja väärän välillä.

”Kyläläiset kävi utelemassa ommelta, tokko ommel pitää, kun teki niin hienoo ja jou-tuin.”¹ Näin kuvaa talollisen poika Antti Pakarinen (s. 1878) synnyinkotiinsa hankitun kylän ensimmäisen ompelukoneen aiheuttamaa kuhinaa kotiseudullaan. Muistelukerronta-aineistot sisältävät lukuisia samantapaisia kuvauksia siitä, miten kyläläiset kokoontuivat uteliaina katsomaan ja ihmettelemään kylän ensimmäistä maatalous-konetta, polkupyörää, kelloa tai lamppua.² Tieto uudesta koneesta levisi kylässä kulovalkean tavoin, ja usein konetta lähdettiin katsomaan oikein joukolla. Ihmiset halusivat tietää, millaista jälkeä kone tekee ja kannattaisiko sellainen hankkia tulevaisuudessa myös itselle. Yleinen piirre kuvauksissa on uutuutta katsomaan kerääntyneiden ihmisten skeptinen asenne. Tokko toimii, tuskin kestää.

1800-luvun puolivälistä alkaen yhteiskuntaan laaja-alaisesti vaikuttanut modernisaatio muokkasi monin tavoin suomalaisten arkea. Uudet koneet ja kulkuvälineet muuttivat työtapoja, liikkumista ja ajankäyttöä. Uudet ideologiat vaikuttivat ihmisten maailmankuvaan, ja siirtyminen sääty-yhteiskunnasta kohti kansalaisyhteiskuntaa merkitsi yhteiskunnallisten organisaatioiden uudelleenjärjestelyä. Kuten aina, uutuuksiin suhtautuminen oli enemmän tai vähemmän ristiriitaista. Uutuudet aiheuttavat yhtäältä epäluuloa, pelkoa ja vastarintaa, toisaalta suuria toiveita, innostusta ja uteliasta kokeilunhalua.

Modernisaatioprosessia ja siihen kytkeytyvää teknistä kehitystä on suomalaisessa tutkimuksessa vuosikymmenten kuluessa hahmotettu etupäässä etujouk-

koteorioiden ja innovaatiotutkimusten näkökulmasta. Näissä 1950-luvulta lähtien suosituiksi tulleissa tutkimusasetelmissa on kiinnitetty huomiota siihen, miten uutuudet kulkeutuivat alueelta toiselle tai yhteiskuntaluokasta toiseen. Tarkastelun keskipisteessä ovat olleet uutuuksien ensimmäiset käyttöönottajat ja heidän taustojensa selvittäminen. Painotusta selittää osaltaan se, että Suomessa modernisaatioprosessi käynnistyi muuhun Eurooppaan verrattuna suhteellisen myöhään, mutta muutokset tapahtuivat kansainvälisesti arvioiden poikkeuksellisen nopeasti. Maan erityispiirteenä pidetty nopea muutos on vaikuttanut siihen, että modernisaatioprosessin vaikeuksiin ja vastustukseen ei ole kiinnitetty kovinkaan paljon huomiota. Vastustuksen näkökulman ajautuminen tutkimukselliseen marginaaliin on tuttu ilmiö myös kansainvälisesti. Tämä näkyy niin teollistumisen sosiaalishistoriassa kuin kulutustutkimuksissakin,³ vaikka erityisesti teknologian sosiaalista muokkaamista korostavissa tutkimusnäkökulmissa (*the social shaping of technology*) on tuotu esiin myös aikalaistulkintojen kirjon ja uutuuksien vastustuksen merkitys teknologiselle kehitykselle.⁴

Perinteentutkimuksen ja folkloristiikan piirissä kulttuurin soraääniin on kiinnitetty huomiota jo pidempään. Italialainen kulttuurintutkija Luigi Lombardi-Satriani (1974) on lähestynyt kansanomaista kulttuuria ja kansanperinnettä ”kiistämisen kulttuurina”, hegemonisen kulttuurin aktiivisena vastustamisena. Perinteentutkija Seppo Knuutilan mukaan kansankulttuurin ja hegemonisen sivistyneistön kulttuurin välistä konfliktia ei tule tarkastella arvolutatuneesti kehittymättömyyden ja kehityksen tai muutosvihamielisyyden ja edistyksen yhteentörmäyksenä, vaan yksinkertaisesti käsitysten, arvojen ja normien konfliktina.⁵

Jälkikäteen konflikteista muistetaan usein vain lopputulos. Knuutilan mukaan syynä on vastustuksen historian problema-

tiikka: ”Lopputuloksesta käsin on tunnetusti palkitsevampaa kirjoittaa vallitsevien instituutioiden ja muodostumien, hegemonian etnografiaa kuin kuvata toteutumatta jääneitä kehitysstrategioita, vastarintamuotoja ja häviön prosesseja.” Tämä ei Knuutilan mukaan kuitenkaan merkitse sitä, että vastustuksen historian soisi jäävän vaille tutkimusta.⁶ Folkloristi Laura Stark on korostanut – viitaten historioitsija David Hackett Fischerin jo vuonna 1970 esittämään varoitukseen ”presentismiin” harhan vaaroista – että menneisyyden tutkimuksessa ei tulisi kiinnittää huomiota vain sellaisiin seikkoihin, jotka johtavat suoraan nykyiseen tilanteeseen. Jos historiasta karsitaan ”menneisyyden kuolleet oksat” eli sellaiset tapahtumat ja tulkinnot, jotka näyttävät nykyajan näkökulmasta irrelevanteilta, vaikka ne olivatkin aikalaisille tärkeitä, syntyy vääristynyt kuva kehityskulusta, jossa menneisyys johtaa vääjäämättömästi nykyisenlaiseen todellisuuteen.⁷

Historian ironiaan kuuluu, että menneisyyttä tarkasteltaessa sittemmin vakiintuneiden innovaatioiden käyttöönottajat näyttäytyvät helposti rationaalisina, kun taas niiden vastustajat nähdään historiallisina kuriositeetteina, joista kerrotaan korkeintaan humoristisia anekdootteja.⁸ Uutuksien torjujat ovat häviäjiä voittajien kirjoittamassa historiassa. Sen sijaan nykyhetkessä varauksellisuus tieteen ja tekniikan uusille, vielä vakiintumattomille sovelluksille nähdään usein terveenä kriittisyytenä. Samalla tavoin kuin nykyiselle kriittisyydelle on olemassa syynsä ja perustelunsa, näin voidaan olettaa olleen myös 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien yleistyneiden uutuuksien kohdalla. Tarkastelen artikkelissani, miten modernisaatiota vastavirtaan uineiden kansanhimisten jäljille on mahdollista päästä, ja millainen kuva heidän käyttämistään perusteluista muistelukerronta-aineistojen pohjalta muodostuu.

TOISEN KÄDEN LÄHTEITÄ LUETAAN VASTAVIRTAAN

Yhtenä syynä uutuuksien vastustusta koskevien tutkimusten vähäisyydelle on epäilemättä lähdeaineistojen saatavuus ja niiden luonne. 1800-luvun teknisten uutuuksien vastustajat harvemmin kirjoittivat näkemyksistään arkistoille, tai ylipäänsä mihinkään. Heistähän monet pitivät kirjoitustaitoa tarpeettomana ruumiillista työtä tekeville. Suurin osa saatavilla olevista arkistolähteistä on siis uutuuksiin myönteisesti suhtautuneiden kirjoittajien laatimia eli vastustuksen tutkimisen kannalta toisen käden lähteitä.

Toisen käden lähteet ja haastatteluaineistot ovat silti tyhjää parempia yrittäessämme monipuolistaa menneisyyskuvaa uutuuksien vastustuksen osalta. Arkistojen teemakyselyihin tulleiden vastausten ja erilaisten muistelukerronta-aineistojen avulla on mahdollista saada yleiskäsitys siitä, millaisilla perusteilla teknisiä uutuuksia sata vuotta sitten vastustettiin. Tällaisten aineistojen käyttö vaatii kuitenkin terästyttä lähdekritiikkiä. Aineistojen ominaisuutteen ymmärtämiseksi on tärkeää ottaa huomioon lehdissä julkaistujen kyselyiden ja muun arkiston työntekijöiden tuottaman ohjeistavan materiaalin vaikutus syntyneisiin aineistoihin. Kyselyiden aiheiden rajaukset ja kysymysten muotoilut paljastavat osaltaan kansantietoaineistojen tuottamisen ideologisia rakenteita. Vastausten osalta taas on välttämätöntä kiinnittää huomiota, miten kirjoittajien omat näkemykset ilmenevät teksteissä ja millaisin painotuksin niissä konstruoidaan kuvaa uuden tekniikan vastustajista.

Tutkimukseni lähdeaineistona olen käyttänyt Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston kokoelmiin kuuluvaa *Uudet elämänmuodot* -aineistoa sekä siihen vastanneiden kansanperinteenkerääjien omaelämäkerrallisia tekstejä, jotka kuuluvat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston ja kirjallisuusarkiston sekä

Suomen murteiden sana-arkiston kokoelmiin.⁹ Aineistot sisältävät kansan muistitietoa 1800-luvun viimeisiltä ja 1900-luvun ensimmäisiltä vuosikymmeniltä.

1444 sivun laajuinen *Uudet elämänmuodot* -aineisto koostuu vapaamuotoisista kirjoituksista, jotka on lähetetty vastauksina SKS:n *Kansantieto*-lehdessä vuonna 1939 julkaistuu kyselyyn *Miten kansa vastaanotti uudet elämänmuodot?* Filosofian maisteri, sittemmin professori Esko Aaltosen laatima kysely muodostuu kymmenestä useisiin osakysymyksiin jaetusta kokonaisuudesta, jotka koskevat vaatetuksen lisäksi viljelystapoja, rakennustapaa, kouluja, sanomalehtiä, maallisia kirjoja, iltamia ja arpajaisia, rahaa ja pankkeja, sosiaalisten ryhmien välisiä suhteita ja puolue-elämää. Eri puolilta Suomea aineistoa lähettäneitä vastaajia on yhteensä 84, joista noin kolmasosa on naisia. Osa vastaajista kirjoittaa omista kokemuksistaan tai yleisesti paikkakuntansa paikallisperinteestä, osa puolestaan on haastatellut yhtä tai useampia muita henkilöitä.

Aineiston vanhimmat vastaajat ovat syntyneet 1850-luvulla ja nuorimmat 1920-luvulla. Lähes kolmasosa vastaajista on maatalouselinkeinon harjoittajia, joiden joukossa on sekä talollisia että tilattomia, isäntiä ja emäntiä, talon tyttäriä ja torpan poikia. Lisäksi vastaajissa on muun muassa kansakoulunopettajia, kaupan alalla työskenteleviä, perinteisten käsityöläisammattien harjoittajia ja sekatyöläisiä. Verrattuna toisen maailmansodan jälkeen Suomessa kerättyihin muutosprosesseja kuvaaviin arkistoaineistoihin *Uudet elämänmuodot* -aineiston erityispiirteenä on uutuuksia vastustavien asenteiden laaja ja monipuolinen kuvaus.

Muisteluaineistojen käyttö tuo tiettyjä rajoituksia tutkimuksen kysymyksenasetteluun, metodologisiin ratkaisuihin ja aineiston pohjalta tehtyihin tulkintoihin. Koska kyselyn tarkoituksena oli selvittää uutuuksien omaksumisessa ja vastustuksessa käytettyjä perusteluita, sen avulla on vaikea

saada kokonaiskuvaa uusien elämänmuotojen vakiintumisen tahdista ja luonteesta eri puolilla Suomea. Aineisto ei tarjoa luotettavaa tietoa esimerkiksi siitä, kuinka yleisiä vastustamisen eri muodot olivat tai kuinka paljon vastustusta esiintyi verrattuna myönteiseen suhtautumiseen uusiin ilmiöihin. Lisäksi osa uutuuksien vastustajien tiliin luetuista osuvista sanoista ja teoisista on kenties runsaasti legendoja, ”maaseututarinoita” – tällaisinkin

Vastuksessa ei ollut kyse niinkään modernisaation yleisestä vastustamisesta vaan arjessa tehdyistä vastustamisen valinnoista. Sama ihminen saattoi yhtäältä käydä anopiltaan salaa valokuvaajalla, jota pidettiin Antikristuksen kätyrinä, ja toisaalta kieltää tytärtään menemästä valistustilaisuuteen, koska ei pitänyt sitä kristitylle sopivana.

ne voivat tosin olla kulttuurisesti kuvaavia.

Aineistoa leimaa pitkä ajallinen etäisyys muistoihin, sillä kyselyn vastaajat ja heidän kertojansa muistelevat osin vuosikymmenten takaisia asioita. Kerrottu suodattuu näin ollen myöhempien tapahtumien läpi. Lisäksi aineistoon liittyy muistojen pitkä ajallinen jatkumo, jonka osalta on huomattava, että 1860-luvulle ajoittunut uutuuksien pilkka ja parodia aktualisoituivat varsin erilaisessa Suomessa kuin 1920-luvun vastarinta. Aikakausien eroista huolimatta aineisto osoittaa, että paikallistasolla uuden tekniikan aiheuttamassa hämmennyksessä ja torjunnassa oli runsaasti yhteisiä piirteitä. Tiettyjen perustelujen yleisyys ja jatkuvuus osoittaa traditioiden ja ajattelutapojen pitkäkestoisuutta.

Uudet elämänmuodot -aineiston vastaajista valtaosa näyttää itse suhtautuneen varsin myönteisesti uutuuksiin. 1930-luvun lopun näkökulmasta aiempien vuosikymmenien koneinnovaatioiden vastustajat näyttävät usein suorastaan koomisessa valossa. Tällaisia kuvauksia on kuitenkin mahdollista lukea ”vastavirtaan” kiinnittämällä huomio vastustajien näkökulmaan ja heidän perusteluihinsa. Aineiston lähiluku, jolla tarkoitan ennen kaikkea aineiston toistuvaa uudelleen lukemista ja tarkkaavaisuutta yksityiskoh-

tien suhteen, osoittaa, että uutuuksien vastustaminen on ollut rationaalista toimintaa, vaikka perustelut näkemyksille ovatkin olleet erilaisia kuin uutuuksien puolustajien. Suhtautumistapojen taustalta paljastuvat erilaiset maailmankuvat ja tulevaisuusvisiot, jotka selittävät ihmisten arjessa ilmaisemia uskomuksia ja käytänteitä. Jälkikäteen tietämättömyyteen perustuvaksi peloksi tulkittu torjunta voi aikalais-kontekstissa olla käytännöllistä uutuuksien haittojen ennakoimista. Se, mikä etäältä ja etäistäen tarkasteltuna näyttää huvittavalta ja ahdasmieliseltä, voi näkökulmaa vaihtamalla ja lähietäisyydeltä tarkasteltuna olla rationaalista harkintaa.

VASTUSTAMISEN VALINNAT

Kokonaisuutena arvioiden uusia elämänmuotoja edustaneiden esineiden, ajattelutapojen ja käytänteiden vastustus näyttäytyy *Uudet elämänmuodot* -aineiston valossa monimuotoisena ja tapauskohtaisena. Teknisten uutuuksien vakiintuminen tapahtui eri puolilla maata eri tavoin, eri järjestyksessä ja eri tahdissa. Uutuuksien vastustajat olivat heterogeenista joukkoa niin iältään kuin ammatiltaan ja sosiaaliselta taustaltaan, vaikka ”vanhat ihmiset” ja ”uskovaiset” mainitaan muita ryhmiä useammin kriittisinä ääninä. Ihmiset suhtautuivat uusiin esineisiin ja käytänteisiin erilaisella intensiteetillä. Toiselle muutos oli vähäinen, toiselle sama muutos edusti maailmanjärjestyksen järkähtämistä tai kokonaisen aikakauden päättymistä.

Vastuksessa ei ollut kyse niinkään modernisaation yleisestä vastustamisesta vaan arjessa tehdyistä vastustamisen valin-

noista. Sama ihminen saattoi yhtäältä käydä anopiltaan salaa valokuvaajalla, jota pidettiin Antikristuksen kätyrinä, ja toisaalta kieltää tyttärtään menemästä valistustilaisuuteen, koska ei pitänyt sitä kristitylle sopivana. Toinen taas hankki innokkaasti maatalouteen liittyviä uusia työvälineitä mutta ei halunnut lastensa menevän kansakouluun. Sellaiset uutuudet, jotka koettiin uhkaksi omalle asemalle ja ihanteille, torjuttiin. Muihin uutuuksiin suhtauduttiin myötämielisemmin ja jopa innostuneesti.

Yhteisön mielipidevaikuttajilla ja vertaisryhmillä oli tärkeä merkitys uutuusien omaksumisessa tai torjumisessa paikallistalossa. Arvostettu ja pidetty uutuusien käyttöönottaja rohkaisi muitakin samalle tielle, kun taas huikentelevaisena tai epäluotettava pidetty uutuusien puolestapuhuja jarrutti uutuusien leviämistä. Myös uutuusien vastustajissa oli mielipidevaikuttajia, joiden varoituksia kuunneltiin ja esimerkkiä seurattiin.

Osa vastustajista tuomitsi uutuudet sinänsä, osa tyytyi arvostelemaan niiden väärinkäyttöä. Aktiivista vastarintaa uusia koneita kohtaan ilmaistiin useimmiten uhkailemalla koneen rikkomisella tai pilkkaamalla julkisesti uutuusien käyttäjiä. Passiivisempia tapoja olivat uusien koneiden ja kulkuvälineiden välttäminen, paheksunta ja nauru. Vastustuksen merkitys teknisille innovaatioille ei ole ollut yksinomaan kielteinen. Kriittisyys ja kieltäytyminen ovat myös tuottaneet kieltäytymisen kohdetta, kun koneiden suunnittelijat ja valmistajat ovat reagoineet vastustukseen kehittämällä teknologiaa edelleen.¹⁰

Uudet elämänmuodot -aineiston perusteella teknisten innovaatioiden vastustamisessa suosituimmat argumentit nojasivat rahaan,

herravihaan ja uskontoon. Rahaan vetoamisessa oli kyse taloudellisesta resistanssista, joka liittyi teknisten uutuusien kustannuksiin ja niistä tehtyihin kannattavuusarvioihin. Säätyjärjestelmään kytkeytyvä herraviha ja uskontoon vetoaminen edustivat kulttuurisen resistanssin muotoja. Molemmissa oli kyse siitä, että teknisen uutuuden tulkittiin olevan ristiriidassa kulttuuristen arvojen ja yhteisön hyvinvoinnin kanssa. Erittelen tarkemmin erilaisten perustelujen ominaislaadua seuraavissa alaluvuissa.

TALOUDELLINEN KANNATTAVUUS-HARKINTA

Kansatieteilijä Veikko Anttilan esittämän yleistyksen mukaan 1800–1900-lukujen vaihteessa oli maatalouden uudenaikaistumisen kannalta olemassa kaksi eri Suomea: Länsi-Suomi ja maan eteläosa olivat edistyneistä maatalousaluetta, muut osat maata olivat vielä pitkälti kiinni vanhoissa menetelmissä. Etelä-Pohjanmaalle maatalouden koneellistuminen levisi 1900-luvun alussa, Sisä-Suomeen ja Itä-Suomeen laajemmassa mitassa vasta 1920-luvulta alkaen. Synä innovaatioiden leviämisen eroihin eri alueille on nähty muun muassa tiedonvälityksen paremmat lähteet Etelä-Suomessa sekä maantieteelliset ja maaperän laatuun liittyvät syyt.¹¹ Myös *Uudet elämänmuodot* -aineistossa vanhojen työmuotojen käyttöön ja uusien koneiden hankkimisen hitauteen liitetään syrjäinen sijainti ja viljelysmaiden ki-

Aktiivista vastarintaa uusia koneita kohtaan ilmaistiin useimmiten uhkailemalla koneen rikkomisella tai pilkkaamalla julkisesti uutuusien käyttäjiä. Passiivisempia tapoja olivat uusien koneiden ja kulkuvälineiden välttäminen, paheksunta ja nauru.

vikkoisuus mutta myös tilojen pieneneminen ja yleinen varovaisuus.¹² Eryteisesti pientiloilla uusien koneiden hankkimiseen liittyvän varovaisuuden taustalla oli usein perusteltu riskiarvio ja yksinkertaisesti rahan puute.

Rationaalista taloudellista laskelmointia käyttäen monet arvioivat uusien maatalouskoneiden ja -menetelmien olevan liian kalliita niiden tuottamaan hyötyyn nähden.¹³ Koneiden arvioinnissa kiinnitettiin tarkasti huomiota niiden mahdollisiin epäkohtiin. Uusien koneiden kestävyyttä epäiltiin, ja pontta vastustukselle saatiin, jos esimerkiksi niittokone ”oli sattunu vähä takkuamhan”.¹⁴ Maanviljelijä Matti Liski (s. 1907) Äyräpäästä kirjoittaa, että kun hänen kertojansa mies oli ostanut heinäkoneen, niin monet kyläläiset olivat epäilleet sen työtehoa ja ennustaneet sen köyhdyttävän koko talon.¹⁵

Koneiden pelättiin vahingoittavan maata, viljaa ja eläimiä. Niittokoneen katsottiin katkaisevan heinän vääjällä tavalla.¹⁶ Haravakoneita moitittiin siitä, etteivät ne tehneet kyllin tarkkaa jälkeä: ”Sei passaa muillen kun sellasillen jolla on paljo maata ettei oo väliä vaikka vähä jättääkin.”¹⁷ Rauta-aura taas käänsi maan liian syvältä ja oli liian raskas hevosen vetää.¹⁸ Kaikkien työsuoritusten osalta uudet koneet eivät muuttaneet työtä kevyemmäksi. Nimenomaan pellonvalmistustyöt muuttuivat maatalouden muutoksen alkuaikoina 1800-luvun jälkipuoliskolla raskaammiksi maanmuokkauksen tehostamisen ja erityisesti syvemmän kynnön vuoksi.¹⁹ Vaarana nähtiin, että lyhyellä tähtäyksellä saavutettu hyöty koitui pitkällä aikavälillä tappioksi. Apulannoista sanottiin, että ne ovat niin vahvaa myrkkyyä, että ne syövät ruokamullan maasta eli vievät pellostaa pinnan, niin ettei maassa vähän ajan päästä kasva enää mitään.²⁰ Sanottiinkin, että apulannat tekevät isän rikkaaksi, mutta köyhdyttävät pojan.²¹

Riskien välttämistä selittää osaltaan suomalainen niukkuuden historia. 1860-luvun lopun nälkävuosien katastrofin muistot muistuttivat ihmisiä siitä, ettei ravinnon riittäminen ollut itsestäänselvyys. Suomea oli kohdannut tuolloin läntisen Euroopan viimeinen klassinen rauhanajan nälänhätä, joka oli ajanut kymmenet tuhannet ihmiset

maantielle. Pitkälle 1800-luvulle tavallinen kansa joutui uhraamaan ruoan hankkimiselle suuren osan valveillaoloajastaan ja vain varakkaat saattoivat syödä kyllikseen. Ensimmäinen maailmansota romahdutti kansainvälisen kaupan, ja viljantuonti Suomeen vaikeutui ja tyrehtyi aika ajojin kokonaan. Sisällissodan aikana vuonna 1918 nälänhätä oli jälleen todellisuutta erityisesti kaupungeissa, mutta paikoin myös maaseudun maattoman väestön keskuudessa. Vielä 1930-luvulla kaikkein köyhimmillä kansalaisilla ei ollut varaa ostaa ruokaa. Kansanravitsemuskomitean 1930-luvulla tekemän selvityksen mukaan 13 % kansakoululaisista sai liian vähän ravintoa ja 40 % oli alipituisia. Vaikein tilanne oli työläis- ja pienviljelijäperheissä ja erityisesti Itä- ja Pohjois-Suomessa.²²

Niukoissa oloissa uudet tekniset innovaatiot leimautuivat helposti ylellisyydeksi eli joksikin sellaiseksi, joka ei ollut eläimen kannalta välttämätöntä. Uutuudet olivat turhia, koska ilman niitä oli tultu toimeen tähänkin asti. Tavalliselle kansalle rahan tuhlaaminen turhuuksiin oli perinteisesti merkinnyt vääjäämättä nälkää ja perikatoon joutumista, joten syy niiden vastustukseen oli käytännöllinen. Kun rahaa ei ollut määrättömästi käytettävissä, sitä ei ollut varaa heittää hukkaan.

Kyse oli menojen priorisoinnista. Sosiaalishistorioitsija Matti Peltosen arvion mukaan monet maatilatalouden uudenaikaistumiseen liittyvät konehankinnat, kuten niittokone tai separaattori, eivät sinällään olisi aiheuttaneet erityisen suuria rahamenoja, mutta uuden peltomaan raivaus ja erityisesti viljelmän lunastaminen muilta perillisiltä tuli kalliiksi. Vaikka 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä talollisten käteistulot kasvoivatkin metsänmyyntitulojen ja myös säännöllisiksi muuttuneiden meijeritulojen ansiosta, näille tuloille oli olemassa jo valmiiksi kaiken nielevä menoaukko. 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä kanssaperillisiltä lunastettavista maatiloista

alettiin maksaa aiempaa suurempia summia, suorastaan käyppiä markkinahintoja. Tämä pakotti nuoret viljelijät ottamaan velkaa.²³ Koneisiin irrotettavissa olevan rahan puute muodostui siis monille uudistusmyönteisillekin hankintojen esteeksi.²⁴ Torpparien asema taas oli jo lähtökohtaisestikin talollisia epävarmempi, sillä heidän pelkonsaan oli vuokrasopimuksen irtisanominen.²⁵

Ne, jotka uskaltuivat uusien koneiden hankintaan, perustelivat sitä erityisesti työn nopeutumisella, tehostumisella ja helpottumisella. Työmies Manne Ruunilan (s. 1911) haastattelema sysmälinen puuseppä Johan Daavid Aartolahti (s. 1864) kuvaa uudistusmyönteisin sanavalinnoin, kuinka uusien maanviljelyskoneiden ilmestyttyä ”hoksattii niijen monikertane työsuoritus ja niulle annettii myös täys tunnustus”.²⁶ Jos taas perheessä oli työvoimaa kylliksi omastakin takaa, ei uusia, työtä säästäviä koneita välttämättä pidetty tarpeellisina. Opettaja Taimi Pitkämäki (s. 1904) Alavudelta kertoo esimerkin: ”Kerran kauppassi kiertävä konekauppias Vetämäjärven vanhalle emännälle pyykinvääntökoneeta. Emäntä sanoi: ’Mulla on tarpeeksi pyykinvääntökoneita.’ Hänellä on kuusi tytärtä.”²⁷

HERROJEN JUONET

Tekniset uutuudet ovat kautta aikojen inspiroineet mitä mielikuvituksellisimpia huhuja. Puhelimen alkuaikoina ”telehvoonista” liikkui huhu, jonka mukaan puhelinlankaa myöten kulkee salama: ”[O]n kuulema ulkomailla tapanut paljo ihmisiä, ja että kaikki ne herrat keksitkii tään talopojan pään menoksi.”²⁸ Huhut kietoutuivat herravihan perinteeseen, jolle hierarkkinen säätyjärjestelmä tarjosi otollisen maaperän. Vuoden 1906 eduskuntareformiin asti sääty-yhteis-

kunta oli Suomessa lain määrittelemä yhteiskuntamuoto. Lähes kolme neljännestä kansasta oli vailla välillistäkään äänioikeutta, sillä he eivät kuuluneet mihinkään neljästä valtiosäädystä, aatelistoon, papistoon, porvaristoon ja talonpoikiin.²⁹ Vaikka säätyjärjestelmää oli arvosteltu voimakkaasti jo pitkään ennen valtiopäivä uudistusta, sääty-pohjainen ajattelu vaikuttii laajalti vielä sen jälkeenkin siihen, miten ympäröivää todellisuutta hahmotettiin.

Teknisten uutuuksien näkeminen herrojen juonena kansaa vastaan antoi herravihalle uudenlaisen, ajankohtaisen oikeutuksen.

Teknisten uutuusten näkeminen herrojen juonena kansaa vastaan antoi herravihalle uudenlaisen, ajankohtaisen oikeutuksen. Huhut olivat enemmän tai vähemmän johdonmukaisia variaatioita erilaisista salaliittoteorioista, joiden uusi kukoistuskausi Euroopassa oli alkanut Ranskan vallankumouksesta ja kesti aina 1900-luvun alkupuolelle asti. Historiantutkija Sisko Haikalan mukaan antimodernistiset konspiraatioteesit viihtyivät hyvin maaperässä, jonka olivat luoneet Ranskan vallankumouksen aatteiden perillisinä 1800-luvulla syntyneet reformistiset ja vallankumoukselliset ideologiat sekä yleiset politisoitumisprosessit yhdistyneinä nopeaan taloudellisesti-sosiaaliseen muutokseen.³⁰

Haikalan mukaan salaliittoteorioiden psykologinen ”miellyttävyyys” perustui erityisesti niiden todellisuutta karkeasti yksinkertaistavaan sisältöön. Näin ne tarjosivat ahdistaville tilanteille sekä helposti käsitettävää että patoutuneiden aggressioiden purkamiseen oikeuttavan selityksen.³¹ Herroihin kohdistunut epäluulo kytkeytyi muun muassa huoleen ihmistyövoiman tarpeen vähenemisestä, joka liittyi maatalouden koneellistumiseen ja uusiin teollisuuden käyttämiin koneisiin.³² Koneet olivat osa materiaalsen maailman muutosta, jolla oli suora yhteys sosiaalisen todellisuuden muutokseen. Pelättiin, että herrat korvaavat työntekijät koneilla.

Kulttuurihistorioitsija Hannu Salmen mukaan teollistumisen edelläkävijänä kulke-
neessa Englannissa työläisten protestit, mie-
lenosoitukset, lakot ja koneiden tietoinen
särkeminen yleistyivät sitä mukaa kun käsi-
työteollisuus kasvoi yhä merkittävämmäk-
si yhteiskunnallisen toiminnan muodoksi
1600- ja 1700-luvun kuluessa. Ludditismi on
kenties kansainvälisesti tunnetuin esimerkki
työntekijöiden vakavasta huolesta siitä, että
uudet koneet vievät heiltä työt. Luddiittien
toimeenpaneman järjestelmällisen konei-
den rikkomisen huippu koettiin Britannian
talospulan aikoihin vuosina 1811–1813,
jolloin erityisesti kutomakoneet joutuivat
sabotaasien kohteiksi. Työntekijät näkivät
teollisuuden mekanisoinnin uhkana omalle
toimeentulolle ja pyrkivät estämään työtä
säästävien koneiden käytön rikkomalla niitä.
Valtiovalta reagoi luddiittien toimiin jyrkästi
määräämällä koneiden rikkomisesta kuole-
mantuomion ja asettamalla armeijan joukot
luddiitteja vastaan. Vastarinta tukahdutettiin
vuoteen 1816 mennessä.³³

Huomattavasti Iso-Britanniaa myö-
hemmin teollistuneessa Suomessa ei koettu
ludditismiin kaltaista sabotaasiaaltoa, mutta
huoli koneista ihmistyövoiman syrjäyttäjänä
ei ollut täälläkään tuntematon.³⁴ Kiertokou-
lunopettajana toiminut Heikki Salo (s. 1853)
Kaustisilta kirjoittaa, että puima-, niitto- ja
haravakoneet eivät miellyttäneet ”irtolaisvä-
estöä, kun ne lopetti heiltä työansion.”³⁵

Töiden lisäksi herrojen uskottiin vievän
rahvaalta rahat. Apulanta nähtiin jonkinlai-
sena taika-aineena, josta kriittisesti arvioi-
den todettiin: ”tyhjä on tyhjä.”³⁶ Apulannat
olivat siis herrojen keino narrata ”sontajus-
silta” rahat.³⁷ Ne, jotka tajusivat herrojen
juonet, asettivat itsensä ansaan langennei-
den yläpuolelle. Heidän näkökulmastaan
tarkasteltuna uutuuksien käyttöönottajat
olivat hyväuskoisia hölmöjä, jotka ennen
pitkää huomaisivat tulleensa pahemman
kerran petketetuiksi.

ANTIKRISTUKSEN KEKSINNÖT JA LOPUN AJAN ENTEET

Tohmajärveläisen opettajan Elli Laineen (s.
1862) haastattelema Maija Kontinen (s. 1893)
kertoo maanviljelyskoneiden käyttöönoton
viivästyneen paikkakunnalla, kun isännät
tulkitsivat pienen tytön jäämisen koneen alle
Jumalan antamaksi varoitukseksi uusien ko-
neiden hankkimista vastaan.³⁸ 1800-luvun
lopulla ja 1900-luvun alussa kristillinen maa-
ilmanselitysjärjestelmä oli suomalaisella maa-
seudulla vielä varsin yleinen ja jopa itsestään
selvä tapa hahmottaa maailmaa.

Suhteessa modernisaatioon kristillisen
symboliuniversumin sisäistyneisyys näkyy sii-
nä, että uskonnollinen argumentaatio aktivoi-
tui lähes kaikkien ilmiöiden kohdalla: ainakin
retoriikan, ei siis välttämättä henkilökohtai-
sen uskon tasolla, uudet ilmiöt tulkittiin uu-
distusmielisten taholta Jumalasta ja uudistus-
ten vastustajien taholta Perkeleestä peräisin
oleviksi. Kristillisestä maailmankuvasta käsin
tarjoutuvien vaihtoehtojen vastakkaisuutta il-
mentävät perinteenkerääjä Ulla Mannosen (s.
1895) kirjaamat tulkinnat junista. Mannonen
kertoo erään Warpun luulleen junaa Jumalan
tekemäksi ja kiljaisseen nähdessään sellaisen
ensi kerran: ”Woi luojaan töitä!” Jääsken Taa-
vetti oli sitä vastoin junan nähdessään toden-
nut: ”[K]atsokaa nyt; miten sielun vihollinen
kulettaa jo kokonaisia taloja perässään ja talot
ovat täynnä ihmisiä.”³⁹

Erityisesti koneet, joiden rakenne ja
toimintaperiaate olivat vaikeasti ymmärret-
täviä, aiheuttivat epäluuloa ja huhuja niiden
todellisista tarkoituseristä. Ulla Mannonen
muistaa 1900-luvun taitteeseen ajoittuvasta
lapsuudestaan, miten kylän vanhemmat nai-
set pitivät valokuvausta Antikristuksen kek-
sintönä. Näkemystä perusteltiin Vanhaan
testamenttiin vedoten: ”[...] johan raama-
tussakii sanotaa että, Älä tie itselleis kuuvaa,
äläkä jonkun muotoa, ja nyt, hyä tekkööt oi-
keen potretin, siit paholainen heijät parem-
mi tuntoo.”⁴⁰

Vanhojen ihmisten paheksunnan vuoksi nuoretkaan eivät uskaltaneet mennä potrettiin julkisesti, vaan kävivät siellä salaa iltamyöhällä. Eräänä iltana, kun talon vanhempi väki oli jo nukkumassa, Mannosen äiti vei tyttärensä potrettiin Puusniekka Taa- vetin tupaan. Ulla ei kuitenkaan malttanut vaieta potretissa käynnistä, vaan vei kuvan mummolleen ja kertoi vielä senkin, että kuvaaja oli asetellut äidin myssyn rimpsuja, nipistänyt tätä poskesta ja käskenyt nauramaan. Tämän kuultuaan mummo tulistui ja tuomitsi miniänsä ”[...] jumalattomaksi, kevytmieliseksi, ja avioliiton rikkojaksi joka antaa jonkun Antti Kristuksen palvelijan nipistää itseään poskesta ja viepi itse lapsensa synnin poluille”. Estääkseen vakavimmat seuraukset Ulla heitti mummonsä kehotuksesta ensimmäisen itsestään otetun valokuvan uuniin palamaan.⁴¹

Kansanelämän valokuvaamista tutki- neen Hannu Sinisalonen mukaan valokuva- usta vastustettiin uskonnollisista syistä vielä 1930-luvullakin. Vastustus ilmeni muun muassa kuvatuksi tulemisesta kieltäytymise- nä. Myös kirkossa kuvaaminen, esimerkik- si vihkitilaisuuksissa, oli vielä 1920-luvulla harvinaista. Syntisyyden lisäksi valokuvauk- seen on liitetty maagisia käsityksiä. Valoku- vaamisen on uskottu vahingoittavan sato- ja metsästysonnea. Kameran objektiivilla on ilmeisesti nähty yhte- ys maagiseen pahaan silmään, joka vie ter- veyden, vaurauden ja onnen. Tekniikan mys- tiikkaa edustivat puo- lestaan väitteet, joiden mukaan kuvattaessa sähkö haurastuttaa vaatteet, vaikka sähköllä ei todellisuudessa ollut mitään osuutta ku- van ottamiseen.⁴²

Undet elämännmuodot -aineistossa on usei- ta kuvauksia, jotka ilmentävät eräänlaista sakraalia konepelkoa. Senja Kalevan (s. 1916) haastatteleman Juho Raision (s. 1864)

mukaan ensimmäisistä polkupyöräilijöistä sanottiin, että he ovat antautuneet pirulle – eivät he siinä muuten pysyisi.⁴³ Ulla Mannonen kuvaa useita tapauksia, joissa aiemmin tuntematon tekniikka liitetään sielunviholli- seen. Eräät ukot olivat nähneet iltahämäräs- sä herran ajavan polkupyörällä ja kertoivat, että Piru vei miestä ja mitä enemmän mies potki vastaan, sitä kovemmin se vei. Seppä- sen Katri nimitti vieteriästä ”peltopiruksi” ja vakuutti, ettei sellaisessa pellossa enää Ju- malan viljakaan kasva, joka pirulla pehmitte- tään. Akselin Amalia oli kesällä 1912 näh- dessään lentokoneen puolestaan varma, että kyseessä oli itse ”Vanha Kehno” eli Perkele: ”[...] minun päähäin ylitse se lenti, sillä oli pitkä häntä, ja sarvet päässä ja koko ajan huuti lentäessään ’Per per, per, kele, Saa saa saa tana perl per perkele’”⁴⁴

Joidenkin keksintöjen kohdalla rajanve- to uskonnollisesti hyväksyttävän ja saatanal- lisenä torjuttavan välillä oli poikkeuksellisen hankalaa. Tällainen keksintö oli esimerkiksi radio, joka lähetti ilmoille sekä uskonnolli- sia että maallisia ohjelmia.⁴⁵ Toisille radio näyttäytyi suoranaishen Jumalan lahjana, jonka ansiosta kirkonmenojen seuraaminen oli mahdollista myös vanhuksille, sairaille ja syrjäseuduilla asuville. Toisten mukaan taas se, että sama laite lähetti sekä ”pyhät että pahat”, osoitti paholaisen olevan kek- sinnön takana. Radion ääntä pidettiin pirun aikaansaannoksena, ja radion kuulokkeissa nähtiin suora yhteys pirun sarviin. Radiota nimitettiin ”perke- leen puhallustorveksi”, ”sielunvihollisen hyrräksi”, ”pelsepuupin posetiiviksi” ja ”synnin pasuunaksi”.⁴⁶

1800–1900-luvun vaihteen molemmin puolin myös maailmanlopun ennustukset olivat suosittuja. Lopunaikojen tulkintake- hyksen aktivoituminen saivat ihmiset nä- kemään ympärillään erilaisia lopun ajan en-

*Eräät ukot olivat nähneet iltahämä-
rässä herran ajavan polkupyörällä
ja kertoivat, että Piru vei miestä ja
mitä enemmän mies potki vastaan,
sitä kovemmin se vei.*

teitä. Emäntä Elli Kyttälä (s. 1898) kertoo omaelämäkerrallisessa kirjoituksessaan näkemästään ”sinisestä kuusta”, jonka hänen mummonsakin tulkitsi oitis olevan ”maailman lopun merkkilöitä”. Esine paljastui myöhemmin kuumailmapallocksi, mutta mummulle tutumman tulkintamallin antoivat ennustukset, joiden mukaan ennen maailmanloppua taivaalle ilmestyvät merkkejä.⁴⁷

Valokuvaaja Frans Leivo (s. 1878) kertoo käyneensä lapsena isänsä kanssa Nousiaisten Koljolan kylässä asuvalla tilallisella Daavetti Nuhilla, joka tiesi kertoa lopun ajan tapahtumista. Nuhi ennusti maailmanlopulle suuria sotia, mutta totesi, että niiden aika ei ole vielä: ”Ennen päättömät hevoset (tarkoitti kai autoa) Jaffasta Jerusalemiin kulkevat, kuin nämä tapahtuvat”.⁴⁸ Myös Kansanrunousarkiston uskomuskortistossa on useita mainintoja eri kansanennustajien ennustuksista, joiden mukaan ”päättömällä hevosella ajaminen” edeltää maailmanloppua.⁴⁹ Auton lisäksi ainakin polkupyörä ja juna tunnistettiin tällaiseksi päättömäksi hevoseksi.⁵⁰ Nuhin ennustuksessa merkille pantavaa on se, että modernisaation peränpitäjät edustavat pisimpään säästyviä uskollisia: ”Pohjoiset maat säästyvät rangaistukselta viimeiseksi, sillä pohjoiset maat kulkevat kaikissa pahuudessa ja uusimisissa toisista jälessä [...]”.⁵¹

Siinä missä kansallinen eliitti näki modernisaatioon liittyvässä teknisessä kehityksessä jumalallisen kaitselmuksen kansaa siunaavan ja ohjaavan vaikutuksen, osa kansasta tulkitsi teknistyvän tulevaisuuden kristillisten maailmanlopun kauhuskenaarioiden valossa, joissa vain pienelle uskollisten joukolle oli odotettavissa pelastus. Eskatologinen tulkintakehys oli kristillisen perinteen tarjoama suhtautumistapa. Samalla se oli kuitenkin myös osoitus siitä, että kun yksilöille tutut toimintatavat eivät enää tuottaneet toivottavaa tulosta muuttuneessa yhteiskunnassa, tarjosivat maailmanlopun visiot houkuttelevan vaihtoehdon tilanteen tulkitsemiselle.

PELKO KUULUU UUTUUKSIIN

Vastustuksen syitä pohdittaessa on hyvä muistaa, että ääneen ilmaistut perustelut eivät välttämättä ole samoja kuin vastustuksen todelliset syyt. Ilmaistut perustelut kertovat ennen kaikkea siitä, millaisia perusteluja pidettiin kulttuurisesti hyväksyttävänä ja uskottavina. Vastustamisen perimmäiset syyt voivat sen sijaan löytyä toisaalta. Uutuusien vastustuksen taustalla saattoi usein olla yksinkertaisesti se, että uutuudet häiritsivät sosiaalista tasapainoa. Moderni teknologia ja sosiaalisen kanssakäymisen muutokset aiheuttivat kognitiivista dissonanssia ja hämmennystä, mikä ilmeni uutuusien välttämisenä ja vastustamisena. Vastustus saattoi olla myös taipumusta riskien välttämiseen eli eräänlaista ”varman päälle elämistä” – luottamista tottumuksen antamaan turvaan. Perusteluja vaadittaessa halu säilyttää tuttu tapa elää ja toimia yhteisössä oli helppo pukea taloudellisen, uskonnollisen tai säätyargumentaation muotoon. Tällaiset perustelut olivat helpommin ilmaistavissa kuin psyykkinen resistanssi.

Pelko muutosten ja uutuusien vahingollisista seurauksista on piirre, joka pätee myös oman aikamme uutuuksiin. Siinä missä 1800-luvun loppupuolella vanhemmat olivat huolissaan lastensa lukuhimosta, nykyvanhemmat pelkäävät liiallisen internetin käytön ja videopelien pelaamisen vahingollisia seurauksia. Kun aiemmin punattuja huulia ja korvakoruja pidettiin sopimattomana kehon muokkaamisena, nyt arvostellaan kauneusleikkauksissa käyviä kyvyttömyydestä hyväksyä ”luonnollista” ulkonäköä. Myöskään rahvaan rahankäyttöä ja kulutusikäntäytymistä kohtaan esitetty arvostelu ei ole vierasta omallekaan ajallemme: kulutusluottoihin ja pikavippeihin turvautuvia ja tulotasoonsa nähden liian hienoja autoja tai viihde-elektroniikkaa ostavia pidetään harmitsemattomina mainonnan uhreina.

Ajatus teknologian luonnottomuudesta

on niin ikään säilyttänyt voimansa, vaikka tuomion kohteet ovat muuttuneet. Vuosisata sitten lentokoneet olivat osoituksia ihmisen hybriksistä, nyt arvostellaan geenitekniikkaa pyrkimyksestä puuttua luonnonjärjestykseen tai nostaa ihminen Jumalan paikalle. Omana aikanamme teknistä kehitystä ja kulutuskäytänteitä peilataan suhteessa uhkaavaan ympäristötuhoon. Aikamme profeetat ovat tiedemiehiä ja ympäristöaktivisteja, jotka puhuvat ilmastonmuutoksesta ja ydinsodan vaaroista tulevaisuudentutkimuksen käsitteistöllä. Skenaariot, trendit ja heikot signaalit ovat tulleet uskonnollisen argumentaation tilalle ja rinnalle puhuttaessa tulevaisuuden uhkakuvista. Uusien koneiden ja teknisten innovaatioiden herättämät voimakkaat reaktiot johtuvat paljolti siitä, että ne nostetaan symboliksi suuremmille asioille, kuten sivilisaation kukoistukselle tai rappiolle. Saamansa symboliarvon vuoksi uuden koneen käyttöönotosta tulee moraalinen kysymys – valinta hyvän ja pahan, oikean ja väärän välillä.

FT Kati Mikkola työskentelee tutkijatohtorina Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimusosastolla Suomen Akatemian rahoittamassa ja Helsingin yliopiston johtamassa *hankkeessa Itseoppineet kirjoittajat ja kirjallistumisen prosessit 1800-luvun Suomessa*.

¹ SKS KRA. Pakarinen, Antti. E 153:164. Kitee. Lyhenneet: SKS KRA = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto, E = sidossarja Kansatieteellisiä kuvauksia, E 150–153 = Uudet elämänmuodot -aineisto. Mikäli kerääjä eli kyselyyn vastaaja on eri kuin kertoja, mainitsen ensin kerääjän tiedot ja lopuksi tiedot kertojasta. Artikkelit perustuu väitöskirjaani Tulevaisuutta vastaan. Uutuuskien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen (2009).

² SKS KRA. Ritva, Hilma. E 150:218–219. Lempäälä; SKS KRA. Hemilä, Väinö. E 151:43. Kojjärvi; SKS KRA. Nieminen, Väinö. E 151:212, 214. Koskenpää. – Aleksii Hakala, maanviljelijä, s. 1888, Koskenpää; SKS KRA. Rautiainen, Albert. E 151:224. Karstula; SKS KRA. Pärnänen, Eero. E 151:304. Haukivuori; SKS KRA. Mannonen, Ulla. E 152:216. Koivisto. – Emma Haltia. 64 v., Johannes, Haltian saari; SKS KRA. Mannonen, Ulla. E 152:292. Koivisto; SKS KRA. Mannonen, Ulla. E 152:332. Koivisto. – Helena Hasko, 75 v., Walkjärvi,

Tarpela; SKS KRA. Toiviainen, Eino. E 153:49–50, 52. Uukuniemi; SKS KRA. Pakarinen, Antti. E 153:165. Kitee; SKS KRA. Mäkinen, Jorma. E 153:223. Seinäjoki. – Mari(a) Peltonen, s. 1879 Nurmossa; SKS KRA. Loukinen, Sohvi E 153:336. Kittilä; SKS KRA. Liuska, Viljo E 153:316. Pyhäjärvi. Ol. Ks. myös Juhani Ahon novelli Siihen aikaan kun isä lampun osti, jossa naapurin väkeä oli kerääntynyt ihmettelemään kylän ensimmäistä lamppua niin paljon, että tupaa oli puolillaan (Aho 1960, 12).

³ Ks. Salmi 1996, 83; Pantzar 1996, 148.

⁴ Ks. esim. Mackay & Gillespie 1992; Williams & Edge 1996.

⁵ Lombardi-Satriani 1974; Knuutila 1989, 206–210; 1992, 71–72. Kulttuurin soraääniä esiintuovista suomalaisista tutkimuksista ks. myös Apo 1985; Nenola 1990; Knuutila 1992; Helsti 2000.

⁶ Knuutila 1994, 40.

⁷ Stark 2006, 14; ks. myös Fischer 1970, 135–140.

⁸ Ks. Knuutila 1994, 41.

⁹ Uudet elämänmuodot -aineiston vastaajista noin kolmasosalta on säilynyt arkistoissa omaelämäkerrallisia tekstejä. Valtaosa teksteistä on Sanakirjäsäätiön Sanastaja-lehden kyselyiden aktiivisilta ja pitkäaikaisilta vastaajilta pyydettyjä omaelämäkertoja, joiden säilytyspaikka on Suomen murteiden sana-arkisto (SMSA). Lisäksi käytössäni on ollut muutamia Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkiston ja kansanrunousarkiston kokoelmiin kuuluvia tekstejä. 1930-luvulla useat Kansantietolehden vastaajista olivat myös sanaston keruuseen erikoistuneen Sanastajan vakituksia vastaajia. Kaikkiaan 84:stä Uudet elämänmuodot -aineiston vastaajasta 26:lta on olemassa Sanastajan kehotuksen innoittamia elämäkerrallisia tekstejä. Tekstit on kirjoitettu ja lähetetty arkistoon pääosin vuosien 1947–1953 aikana. Valtaosa elämäkerrroista on 10–35 sivun mittaisia. Lyhyimmät ovat alle kymmenen sivun mittaisia, kun taas laajin on emäntä Elli Kyttälän kuudessa osassa vuosina 1947–1951 lähettämä käsin kirjoitettu 487-sivuinen omaelämäkerta. Muutamilta vastaajilta käytössäni on ollut useampia, eri arkistojen kokoelmiin kuuluvia omaelämäkerrallisia tekstejä.

¹⁰ Niemi 2008, 15; Suominen 2008, 173.

¹¹ Anttila 1974, 196–197; Peltonen 1992, 104; Sinisalo 1981, 11, 110.

¹² SKS KRA. Pitkämäki, Taimi. E 150:197. Alavus; SKS KRA. Tiitinen, Martti. E 152:81. Pielavesi.

¹³ Ks. SKS KRA. Juusela, Edla. E 151:53. Längelmäki; SKS KRA. Ruunila, Manne. E 151:100. Sysmä. – Johan Daavid Aartolahti puuseppä, s. 1864, Sysmä; SKS KRA. Stenroth, Artur. E 151:123. Valkeala; SKS KRA. Tuovinen, Jaakko. E 152:154. Tervo; SKS KRA. Mannonen, Ulla. E 152:315. Koivisto. – Jussi Ijäs, 56 v., työmies, Kurkijoki, Alho. Ks. myös epäilyt soiden raivaamisesta viljelyksille SKS KRA. Liuska, Viljo. 153:319. Pyhäjärvi. Ol. Vrt. Antti Laatikaisen tulkinta,

jonka mukaan ”uusia toimenpiteitä” ottivat käyttöön juuri ne, jotka mielivät ansaita maataloustuotteilla enemmän rahaa (SKS KRA. Laatikainen, Antti. E 153:110. Kontiolahti).

¹⁴ SKS KRA. Raila, Alli. E 151: 317. Mäntyharju. – Aapeli Paasonen, maanviljelijä, s. 1881 Ristiinan Häyrylän kylässä; SKS KRA. Jussila, Matti. E 153:193 – Kustaa Ylipelkola.

¹⁵ SKS KRA. Liski, Matti. E 152:181–182. Valkjärvi, Äyräpää.

¹⁶ SKS KRA. Tullila, Taavi. E 153:289. Toholampi.

¹⁷ SKS KRA. Jussila, Matti. E 153:194 – Kustaa Ylipelkola.

¹⁸ SKS KRA. Kinnari, Yrjö. E 152:165. Sakkola.

¹⁹ Peltonen 1992, 209.

²⁰ SKS KRA. Stenroth, Artur. E 151:122. Valkeala; SKS KRA. Nieminen, Väinö. E 151:211. Koskenpää. – Aleksii Hakala, maanviljelijä, s. 1888, Koskenpää; SKS KRA. Koivunen, Väinö. E 151:265. Juva; SKS KRA. Tiitinen, Martti. E 152:75. Pielavesi; SKS KRA. Kinnari, Yrjö. E 152:166. Sakkola; SKS KRA. Moilanen, Matti. E 153:41. Sortavala. – Kalle Kangasmäki.

²¹ SKS KRA. Hirvinen, Arvi. E 151:131. Äänekoski; SKS KRA. Nieminen, Väinö. E 151:211. Koskenpää. – Aleksii Hakala, maanviljelijä, s. 1888, Koskenpää. Ks. myös SKS KRA. Rantalainen, Tuomas. E 151:360. Puumala.

²² Paljakka 2003, 228–229.

²³ Peltonen 1992, 228–229.

²⁴ SKS KRA. Laatikainen, Antti. E 153:113. Kontiolahti.

²⁵ Heikkinen 2003, 285.

²⁶ SKS KRA. Ruunila, Manne. E 151:100. Sysmä. – Johan Daavid Aartolahti, puuseppä, s. 1864, Sysmä. Ks. myös SKS KRA. Moilanen, Matti. E 153:38. Sortavala. – Vilppo Hyppänen.

²⁷ SKS KRA. Pitkämäki, Taimi. E 150:200. Alavus.

²⁸ SKS KRA. Mannonen, Ulla. E 152: 283–285. Koivisto.

²⁹ Korhonen 2003, 208.

³⁰ Haikala 1994, 156.

³¹ Haikala 1994, 139.

³² Vrt. myöhemmät pelot tietokoneiden ja robottien aiheuttamasta työttömyydestä, ks. Suominen 2003, 52–53.

³³ Salmi 1996, 82–83, 91–95; 2002, 29–30; Turunen 2001, 95. Nimitys luddiitit tulee siitä, että joulukuussa 1811 työnantajat Englannissa alkoivat saada uhkauskirjeitä Nedd Ludd -nimiseltä henkilöltä. Aikalaiset yhdistivät kirjeet samanaikaiseen kutomakoneiden rikkomisaaltoon, ja Nottingham Review kutsui jo joulukuussa 1811 koneiden rikkojia ”luddiiteiksi”. (Salmi 1996, 91; 2002, 29.)

³⁴ Ks. esim. Anttila 1974, 191.

³⁵ SKS KRA. Salo, Heikki. E 153:270. Kaustinen. Maatalouden uudistusten myötä kevään ja alkusyksyn maataloudessa muutoinkin kiireiset ajat tulivat tosin entistäkin kiireisemmiksi, ja näiltä osin tila-

päisen työvoiman tarve jopa kasvoi (Peltonen 1992, 209–210). Vrt. Jos perheessä oli työvoimaa kylliksi omastakin takaa, ei uusia, työtä säästäviä koneita välttämättä pidetty tarpeellisina. Taimi Pitkämäki Alavudelta kertoo tästä esimerkin: ”Kerran kauppassi kiertävä konekauppias Vetämjärven vanhalle emännälle pyykinvääntökoneita. Emäntä sanoi: ’Mulla on tarpeeksi pyykinvääntökoneita.’ Hänellä on kuusi tytärtä.” (SKS KRA. Pitkämäki, Taimi. E 150:200. Alavus)

³⁶ SKS KRA. Kukkonen, Abel. E 152:11. Kuopio.

³⁷ SKS KRA. Oikari, Anna. E 150:186. Ähtäri.

³⁸ SKS KRA. Laine, Elli. E 153:136. Tohmajärvi. – Maija Kontinen, os. Kukko, s.1893.

³⁹ SKS KRA. Mannonen, Ulla. E 152:324. Koivisto.

⁴⁰ SKS KRA. Mannonen, Ulla. E 152:302–303. Koivisto.

⁴¹ SKS KRA. Mannonen, Ulla. E 152:303–306. Koivisto.

⁴² Sinisalo 1981, 25; 1982, 74.

⁴³ SKS KRA. Kaleva, Senja. E 150:129. Alavus. – Juho Raisio, s. 1864. Ensimmäinen polkupyörää koskeva maininta suomalaisessa lehdessä oli Helsingfors Dagbladetissa 9.9.1886. Koko kansan kulkuvälineeksi polkupyörä yleistyi vasta muutamaa vuosikymmentä myöhemmin. (Pantzar 1996, 38)

⁴⁴ SKS KRA. Mannonen, Ulla. E 152: 242–244, 273, 275, 289–290 Koivisto.

⁴⁵ Ks. esim. SKS KRA. Pitkämäki, Taimi. E 150:203. Alavus.

⁴⁶ Saraneva 1982, 34, 64–65, 120; Pantzar 1996, 26; Turunen 2001, 139.

⁴⁷ SMSA. Kyttälä, Elli 1947, 18–19.

⁴⁸ SKS KIA. B904. Profeetta 50 vuotta takaperin.

⁴⁹ Tällaisia ennustuksia mainitaan antaneen muun muassa Kihovauhkoson, Kirsperin, Tuoran faarin eli ns. Tattaran kuninkaan, Hullu-Kallun, loimaalaisen ennustajan Rättäkitin, rautalampilaisen ennustajan Pentti Huttusen ja jopa erään Lapuan papin (ks. SKS KRA. Uskomuskortisto D 1401, 1411, 1441).

⁵⁰ SKS KRA. Mannonen, Ulla. E 152:242–244, 302–306. Koivisto; SKS KRA. Kivioja, V. H. E 153:301. Kalajoki.

⁵¹ SKS KIA. B904. Profeetta 50 vuotta takaperin.

LÄHTEET:

Arkistolähteet

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto (SKS KRA), E 150–153. Vastaukset *Kansantieto*-lehdessä 11/1939 julkaistuun kyselyyn 65 *Miten kansa vastaanotti uudet elämänmuodot?*

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto (SKS KRA), Uskomuskortisto D 1401, 1411, 1441.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto (SKS KIA), B904. Leivo, Frans. Profeetta 50 vuotta takaperin.

- Suomen murteiden sana-arkisto, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus (SMSA), Kyttylä, Elli 1947. Osa elämäkertaa, 101 s.
- Painettu kirjallisuus**
- AHO, Juhani. *Lastuja. Valikoima kouluja varten.* WSOY, Porvoo, Helsinki 1960.
- ANTTILA, Veikko. *Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uuden aikaistuminen 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella.* Kirjayhtymä, Helsinki 1974.
- APO, Satu. *Rahvas elämäntapansa puolustajana. Tiede ja edistys* 210(3). 1985. 238–241.
- FISCHER, David Hackett. *Historians' Fallacies. Toward a Logic of Historical Thought.* Harper Torchbooks, New York, Evanston 1970.
- HAIKALA, Sisko. *Saatanan salaliitosta Siionin viisaitten pöytäkirjoihin – eurooppalaisen ihmisen irrationaalisuudesta. – Anssi Halmesvirta (toim.), Eurooppalainen ihminen. Todellisuutta, ihanteita ja pelkoja.* Gummerus, Jyväskylä 1994. 137–165.
- HEIKKINEN, Sakari. *Teollistuva maatalousmaa. – Anja Kervanto Nevanlinna & Laura Kolbe (toim.), Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma.* Tammi, Helsinki 2003. 281–289.
- HELSTI, Hilkka. *Kotisyntytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000.
- KNUUTTILA, Seppo. *Kansanomainen maailmankuva. – Markku Enwall, Seppo Knuuttila, Juha Manninen, Maailmankuva kulttuurin kokonaisuudessa. Aate- ja oppihistorian, kirjallisuustieteen ja kulttuuriantropologian näkökulmia.* Prometheus, Oulu 1989. 165–223.
- KNUUTTILA, Seppo. *Kansanhuumorin mieli. Kaskut maailmankuvan aineksena.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1992.
- KNUUTTILA, Seppo. *Tyhjän kansan teoria. Näkökulmia menneestä tulevaan.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1994.
- KORHONEN, Teppo. *Maalta kaupunkiin ja taajamiin. – Anja Kervanto Nevanlinna & Laura Kolbe (toim.), Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma.* Tammi, Helsinki 2003. 208–213.
- LOMBARDI-SATRIANI, Luigi. *Folklore as Culture of Contestation. – Journal of the Folklore Institute, vol. XI, number 1/2. 1974. 99–121.*
- MACKAY, Hughie & GILLESPIE, Gareth. *Extending the Social Shaping of Technology Approach: Ideology and Appropriation. – Social Studies of Science, Vol. 22, No. 4. 1992. 685–716.*
- MIKKOLA, Kati. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuusien vastustus, kansantiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen.* SKS, Helsinki 2009.
- NENOLA, Aili. *Sukupuoli, kulttuuri ja perinne. – Aili Nenola & Senni Timonen (toim.), Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1990. 11–23.
- NIEMI, Mari K. *Toisintekijöiden jäljillä. – Mari K. Niemi (toim.), Kiitos ei! Kieltäytymisen kulttuurihistoriaa.* Ajatus Kirjat, Helsinki 2008. 7–18.
- PALJAKKA, Anna. *Katovuosia ja kansankuppiloita. – Anja Kervanto Nevanlinna & Laura Kolbe (toim.), Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma.* Tammi, Helsinki 2003. 228–235.
- PANTZAR, Mika. *Kuinka teknologia kesytetään. Kulutuksen tieteestä kulutuksen taiteeseen.* Tammi: Hanki ja jää, Helsinki 1996.
- PELTONEN, Matti. *Talolliset ja torpparit. Vuosisadan vaihteen maatalouskysymys Suomessa.* SHS: Historiallisia Tutkimuksia 164, Helsinki 1992.
- SALMI, Hannu. *”Atoomipommilla kuuhun!” Tekniikan mentaalihistoriaa.* Edita, Helsinki, 1996.
- SALMI, Hannu. *Vuosisadan lapset. 1800-luvun kulttuurihistoria.* Turun yliopisto – Kulttuurihistoria: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus, Turku 2002.
- SINISALO, Hannu. *Ihmisen ja työn kuvia. Valokuvia 1920- ja 1930-luvun kansanelämästä.* Kimy Kustannus oy, Kuopio 1981.
- STARK, Laura. *Johdanto. Pitköspuita modernisaation suolle. – Hilkka Helsti, Laura Stark, Saara Tuomaala (toim.), Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960.* SKS, Helsinki 2006. 9–46.
- SUOMINEN, Jaakko. *Koneen kokemus. Tietoteknistiävä kulttuuri modernisoituvassa Suomessa 1920-luvulta 1970-luvulle.* Vastapaino, Tampere 2003.
- SUOMINEN, Jaakko. *Kuinka kieltäytyä koneista. – Mari K. Niemi (toim.), Kiitos ei! Kieltäytymisen kulttuurihistoriaa.* Ajatus Kirjat, Helsinki 2008. 169–188.
- TURUNEN, Ari. *Ei onnistu! Jälkiviisasta vastustamisen historiaa.* WSOY, Helsinki 2001.
- WILLIAMS, Robin & EDGE, David. *The Social Shaping of Technology. – Research Policy, Vol. 25. 1996. 856–899.*
- Painamaton kirjallisuus**
- SARANEVA, Usko 1982. *”Kun radio tuli meille” – Yleisradion kuuntelijakunnan muodostuminen Suomessa vuosina 1920–1960.* Suomen historian Pro gradu -tutkielma. Historian laitos, Turun yliopisto.
- SINISALO, Hannu 1982. *Valokuvaus ja valokuvat Vieremällä vuoteen 1939 asti.* Julkaisematon Suomalaisen ja vertailevan kansatieteen laudaturtyö. Jyväskylän yliopisto.